

Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Herrelösa verk i kulturinstitutionernas samlingar, Ds 2013:63

Inledning

Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) har fått möjligheten att svara på remiss på rubricerad promemoria, ert diarienummer Ju 2013/6733/L3. SUHF vill nedan framföra synpunkter på implementeringen av direktivet och peka på några konsekvenser.

Bakgrund

Europaparlamentet och rådet har utarbetat ett direktiv (2012/28/EU, 25 oktober 2012) om viss tillåten användning av föräldralösa verk. Direktivet, som alltså innebär en inskränkning i upphovsrättslagen, innebär att det också i nationell rätt måste införas en motsvarande inskränkning. Departementspromemorian "Herrelösa verk i kulturinstitutionernas samlingar, Ds 2013:63" föreslår följaktligen en lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk och innehåller förslag som ska underlätta digitalisering och förmedling av kulturarvet i situationer när rättighetshavaren till ett verk är okänd eller inte går att nå och det alltså inte går att få tillstånd till användningen. Det som direktivet kallar föräldralösa verk kallas i promemorian för herrelösa verk.

Bibliotek och museer och andra kulturarvsinstitutioner har genom Internet fått en möjlighet att digitalisera och göra sitt material tillgängligt på bred front, platsoberoende för användarna. Detta gynnar i allra högsta grad såväl studier, forskning som samverkan med samhället i stort. Eftersom tillhandahållandet rent tekniskt innebär en kopiering och efterföljande publicering blir biblioteken en aktör inom ett område som traditionellt varit förbehållen kommersiella aktörer, som bokförlag och massmedia. Som icke-kommersiella aktörer har biblioteken mycket begränsade möjligheter att finansiera denna verksamhet. Trots detta börjar allt fler bibliotek få möjligheter att skanna, fästa metadata till det skannade materialet och publicera det på Internet, men hittills har det gått långsamt. Få samarbeten med kommersiella aktörer har etablerats, förmodligen eftersom Sverige är ett litet språkområde samt har en tradition av att biblioteken skall tillhandahålla sina resurser kostnadsfritt.

Direktivet avser att underlätta för bl.a. arkiv och bibliotek att digitalisera verk med rättshavare som inte kan identifieras eller lokaliseras och göra sådana verk digitalt tillgängliga för allmänheten. Detta syfte får anses stödja digitaliseringsprocesserna vid kulturarvsinstitutionerna vilket i sig är vällovt.

Efterforskning och registrering och ersättning till rättighetsinnehavare

Kravet på grundlig efterforskning och registrering i varje enskilt fall stöder inte en storskalig digitalisering. En sådan hantering av varje enskilt ärende kommer av praktiska skäl att vara betungande och det finns en risk att institutionen därför avstår från publicering. Detta särskilt som det kan bli nödvändigt att betala ersättning trots grundlig efterforskning. Man skall komma ihåg att kulturarvsinstitutioners publicering på Internet till sin natur är icke-kommersiell och det finns därför inga särskilda resurser för dessa grundliga undersökningar av herrelösa verk.

SUHF förordar den nordiska modellen med kollektiva avtalslicenser för att möjliggöra att kulturarvsinstitutionerna ska kunna tillgängliggöra intressanta samlingar på bred front inom EU. Om denna grundliga efterforskning ska göras är det viktigt att det utvecklas systemstöd som underlättar dokumentations- och registreringsarbetet. Det måste också tydliggöras hur det blir officiellt att ett verk anses ha status herrelöst respektive upphör att vara herrelöst.

Begränsningar

Lagförslaget har tydligt riktats mot litterära verk i skrifter, eller filmverk. På kulturarvsbiblioteken finns utöver detta stora samlingar av bilder, både fotografiska och andra bilder framställda genom olika grafiska tekniker. Enligt förslaget omfattas fotografier enbart om de ingår i verk som avses i 16 a § första och andra styckena, t.ex. i en skrift. Detta innebär att bilden måste ingå i en skrift som fristående kan omfattas av dessa bestämmelser. Fotografier tillhör dem som många bibliotek redan har börjat digitalisera och publicera, de var så att säga först ut. I och med att undantaget i lagförslaget inte specifikt behandlar dessa material som enskilda verk uppstår en oklarhet på bildområdet där man skulle behövt ett liknande stöd för digitalisering och publicering.

SUHF föreslår att den aktuella inskränkningen i lagen om upphovsrätt genomförs konsekvent så att även annat material som biblioteken har i sina samlingar kan omfattas. Vi ser ingen anledning att bedöma sådant material på andra grunder än litterära verk och filmverk.

Direktivets tillämpningsområde

Enligt direktivet är bland andra bibliotek, utbildningsanstalter och museer som är tillgängliga för allmänheten berättigade användare. Inschränkningen ska ge möjlighet att förfoga över verk om de ingår i de egna samlingarna och anses herrelösa.

Det kan finnas fall där en förening eller annan sammanslutning vars samlingar inte definitionsmässigt tillhör en berättigad användare ändå kan vilja utnyttja ett offentligt biblioteks digitaliseringsplattform. I själva verket är det en trolig och önskvärd utveckling att så sker eftersom små sammanslutningar har begränsade möjligheter att själva långsiktigt publicera sina samlingar via Internet. Att digitalisera och tillgängliggöra material ställer krav på utrustning och kompetens som enskilda föreningar omöjligt kan upprätthålla.

SUHF anser att det är olyckligt att direktivet inte täcker en möjlighet för bibliotek, utbildningsanstalter och museer att bidra till tillgången till det gemensamma kulturarvet genom digitalisering av lokala föreningarnas arkiv där det är troligt att inte alla upphovsmän är kända. Kan det finnas en möjlighet för dessa typer av sammanslutningar att knyta materialet till t ex ett bibliotek så att det kan hanteras som en del av bibliotekets samlingar?

Villkor för användning av herrelösa verk

När bibliotek publicerar digitaliserat material kan det ske på olika grunder. Det kan vara sådant som publiceras eftersom det efterfrågats av låntagare, det kan gälla material som beställts genom specifika tjänster som EOD (E-books on demand) eller så kan det ske genom att biblioteken själva anser att materialet äger ett allmänt intresse.

SUHF anser att det i lagändringen tydligt ska framgå vilka principer för urval som är förenliga med villkoren för användningen av herrelösa verk.

Bilagan

Bilagan innehåller otydliga formuleringar om vilka källor som bör konsulteras i den grundliga undersökningen och bör i viss mån anpassas efter svenska förhållanden. SUHF anser att "Libris med specialkataloger" samt Svensk bokkatalog (1878-1995) bör anges som naturliga huvudkällor när det gäller böcker. Eftersom Libris även innehåller tidskrifter är den också en naturlig källa när det tidskrifter och periodiska publikationer.

Enligt uppdrag

Marianne Granfelt
Generalsekreterare